

26

Borsodi Szénbányák
Részvénytársaság

KODÁLY ZOLTÁN

A MAGYAR KIEJTÉS ROMLÁSÁRÓL

BORSODI
SZÉNÁNYÁK R.T.
tulajdona

KIADJA

A BUDAPESTI EÖTVÖS JÓZSEF COLLEGIUM
VOLT TAGJAINAK SZÖVETSÉGE

Különnyomat a
SZÖVETSÉGI ÉVKÖNYV
Gombocz Zoltán emlékének szentelt kötetéből
(1936—37.)

A kiadásért felel: Kodály Zoltán

12328 Sárkány Nyomda R.-T. Budapest, VI., Horn Ede-utca 9. Tel.: 1—221—90.
Igazgatók: Dr. Wessely Antal és Wessely József.

Kedves barátaim!* Gombocz Zoltán váratlan, korai halála félbemaradt munkák egész sorát jelenti. Nem akarom hivatottak megállapításait ismételni. Csak két kijelentését idézem. 1929-ben, hat évvel halála előtt „megjelenendő Magyar Fonetikájáról” beszél egy bírálatban. 1931-i emlékezetes elnöki megnyitójában (M. Nyt. Társ.) miután a nyelvhelyesség kérdését minden oldalról megvilágította, azt ígéri, hogy stilisztikai vonatkozásairól más alkalommal fog szólni. Ez az alkalom örökre elmúlt és ki fogja pótolni? Ki bocsátja erre a kérdésre az elme olyan reflektorfényét, amilyennel ő rendelkezett?

Kedves barátaim, az elhunyt szellemében akkor cselekszünk, ha ki-ki igyekszik az általa elgondolt és félbemaradt monumentális épülethez a maga tégláját hozzátenni.

Ez a jogcíme mai előadásomnak is. E nélkül talán megvártam volna, hogy nálam hivatottabbak tegyék szóvá az itt elmondandókat, melyek már néhány éve nyugtalanítanak, s melyeknek vele való megvitatására már rég készültem. Azért vele, mert neki köszönhetem, hogy jobban megnyílt a fülem a nyelv bizonyos jelenségeire.

Sok éve annak, hogy a Csillag-utcai Collégium első emeleti folyosóján, ahol tavasszal az udvar néhány fája kertet jelentett számunkra, sokszor beszélgetett egy kisebb csoport Gombocz körül. Alig pár évvel volt idősebb nálunk, de rendkívüli fölényét, bár sohasem éreztette, mindnyájan szívesen elismertük. Magyar szakvezetőm volt, finne, franciára, angolra tanított (micsoda fényűzés! Gombocz mint nyelvmester!). A nyelv-

* A Szövetség 1937. december 9-én tartott közgyűlésén elmondott beszéd.

veket fonétikai alapon tanította, figyelmeztetett a hanglejtés sajátosságaira minden nyelvben. Ő mutatott először külföldi könyvet, amelyben a hanglejtést kótával próbálták rögzíteni. Őtöle hallottuk, hogy az École Normal Supérieure tagjait a francia Nemzeti Színház egy színésze tanítja beszélni. Együtt állapítottuk meg, hogy nálunk semmi beszédkultúra, semmi oktatás nincs, sőt a hangzó beszéd alaptörvényei sincsenek tisztázva. Mikor Lipcséből visszatért, Sieversről beszélt. Nemskára megjelentek Sievers első írásai nyelvmelódiai kutatásairól. Amihez hasonlókat, Gombocz buzdításai ellenére sem tudtam már végezni: más utakra terelt a sors, a hajlam.

(Ámbár ha vesszük, az is egy neme a kísérleti fonétikának, ha az ember versek alá kótákat írogat, s megpróbálja a bennük rejlő melódiákat napvilágra hozni.)

A kegyelet adóját legjobban azzal vélem leróni, hogy elmondom azt a gondolatsort, aminek csiráját azok a régi beszélgetések ültették belém. Tökéletlen, kidolgozatlan vázlat ez, legelső sorban hiányzik a vele való megbeszélés rostája. Halogattam, egy nyugodt, szabad órára várva, hogy bírálata alá bocsássam. A sors nem engedte.

Nem tudhatom, lesz-e még időm e gondolatok tüzetesebb kifejtésére. Leteszem sírjára, mint zsenge növényt, azzal a kívánsággal, hogy hozzáértő kertészek munkája nagyra növessze, s hogy nyelvünk ügyének használjon.

Legyen szabad Gombocz elnöki megnyitójának egy (M. Ny. XXVII. 11.) mondatával kezdenem: „A beszédbeli nyelvhelyesség nem nyelvtani, hanem *nyelvsociológiai* probléma. He-lyes, ami egy nyelvközösség szokásával megegyezik, helytelen, ami vele ellentétben áll”. Majd: „Amint az analógiás változások, az intraindividuális utánzások esetében is nem a kvantitás, hanem a minőség a döntő, úgy az extraindividuális, a szociális utánzás esetében is nem ritka eset, hogy törpe minoritás rákényszeríti nyelvszokását a többségre.”

Mint annyi másban, itt is egy külön magyar tragédiára tapinthatunk.

Normális fejlődésű nemzet nyelvszokására, általában külső-belső kultúréletére döntő hatása van a legműveltebb rétegnek, még akkor is, ha politikai befolyását elvesztette. (Franciaország) Ez hatalmas biztosítéka a kulturális fejlődésnek, mert

az alsóbb rétegek előtt becsületet szerez a szellemi kultúrának, vonzóerőt gyakorol felfelé s a többi közt irányítóan hat a nyelvszokásra, kiejtésre. — Mi a helyzet nálunk? Ismert történeti fejlődés eredménye, hogy legelőkelőbb köraink a nemzeti kultúra ápolásában rájuk váró feladat elől már jó ideje következetesen kitérnek. Magyar nyelvszokásukat, kiejtésüket pedig mintának el nem fogadhatjuk.

Ez a kiejtés részint az illetők idegen származása miatt, részint a kora gyermekkorban megkezdett idegen nyelvtanulás miatt tele van idegen ízzel, a magyar közszokástól eltérő, tehát helytelen ejtésmóddal. Más, boldogabb országokban a legműveltebbek kiejtése a norma. Ha mi is követnénk: rosszul beszélnénk valamennyien.

A finomság, előkelőség vonzóereje ismert tényező a nyelvfejlődésben. Más országokban is idegenszerűségeket hozott a nyelvbe. Ha jól emlékszem, Schuchardt Húgónál olvastam egy összeállítást német szópárokról azonos fogalmakra: mindig az idegen szó jelöli az előkelőbb árnyalatot. (Gasthof-Hotel, Barbier-Friseur, Wirtshaus-Restaurant stb.)

Ne feledjük: a németeknél is volt korszak, amikor magasabb kultúra idegenséget jelentett: a francia műveltségű fejedelmi udvarok kora. De hová jutottak azóta! Csak harminc év alatt mit végeztek nyelvükön az idegen szavak majdnem teljes kiirtásáig! Herdertől a „*Sprachpflegeamt*”-ig nagy utat tettek...

Harminc éve még előadásom címét is igazolni kellett volna. Akkor az volt a nézet, hogy a nyelvben nincs romlás, csak fejlődés, változás van. A nyelvet természeti produktumnak fogták fel, amelynek fejlődésébe nem lehet beavatkozni, eredményei előtt meg kell hajolni, azokat tudomásul kell venni.

Hallottunk újabban is olyan nézetet, hogy a magyarságba beolvadt rengeteg idegen szükségképen változást okoz a nyelvben. Természetes folyamat ez, mint mikor a latint a barbárok rosszul beszélték, s ebből új nyelvek születtek. Elveszett a latin régi hangsúlya, kvantitása, s vele a régi verselés alapja. Ez nem romlás volt, csak változás, fejlődés.

Kedves barátaim, nem hiszem, hogy ennyire vagyunk. Ha nagy tömeg idegen bevándorló a félig-meddig megtanult magyar nyelvet rosszul beszéli, beleviszi a maga nyelvéből nyersen lefordított kifejezéseket, egy idegen nyelvszemlélet, gondol-

kodás tükrét — s ami most érdekel: atavisztikus fonétikájának idegenszerű hangjait, hangsúlyozását, hangletjtését: elfogadjuk ezt történeti fejlődésnek, ami ellen nincs jogunk védekezni, csak tudomásul kell vennünk?

Bizonyára van jogunk itt romlásról beszélni, és nem nézni ölbetett kézzel, hogyan hatalmasodik el, esetleg hogyan kényszeríti rá „egy törpe minoritás nyelv szokását a többségre”. — Nem: amíg elegenden vannak, akik a változásokat romlásnak érzik, ösztönszerűen küzdenek is ellenük. Az eleinte megmosolygott nyelvhelyességi mozgalomban, amely alig pár év alatt nevezetes eredményt ért el, csak a nemzet vitalitásának, élni akarásának egyik jelét láthatjuk. Mellé álltak az írók, mert megértették, ha így halad tovább, eljön az idő, mikor nincs kinek írjanak. Mellé fog állni minden öntudatos magyar, ha megérti, hogy itt többről van szó, mint nyelvészeti vitákról. Hogy a rosszul beszélt magyar nyelvből nem új nyelvek fognak születni, hanem a magyar nyelv és vele a nemzet meg fog szűnni (amint azt Herder már régen megjósolta).

Azzal, hogy Gombocz nem tudományos, hanem stilisztikai problémának nevezte a nyelvhelyességet, nem degradálta, hanem felemelte. Tudjuk, hogy a művészetet a tudománynál is feljebb becsülte, önmagában is, a nemzet életére való hatásában is. Azzal, hogy azt mondta: a nyelvhelyesség stilisztikai probléma, azt mondta: fontosabb, mint ha csupán tudományos probléma volna.

Amennyire tudom, a nyelvhelyesség újabb irodalmában nem került még szóba valami, amit Gombocz előbb-utóbb bizonyosan szóváltott volna: a kietés romlása.

Bizonyos, hogy egy, nyelvben és stílusban kifogástalan szöveget magyartalanul is lehet olvasni. Vannak tehát a nyelvhelyességek írásban nem rögzíthető, csak füllel felfogható elemei is. A nyelvnek nemcsak leírható része van kitéve romlásnak, hanem talán még inkább ez a jelekkel nem rögzíthető, csak hallható része. Az élőbeszéd azon elemei, amelyekre nézve az írásjelek határozott utasítást nem adnak, sokkal inkább vannak a beszélő vagy felolvasó önkényére bízva, mint az írásban rögzíthető elemek. Egyrészt, mert szabályai eddig sehol összegyűjtve nincsenek, másrészt, mert zenei elemekről lévén szó, nem mindenki van elegendő hallásbeli fejlettség.

hogy egyáltalában észrevegye, megfigyelje és kövesse törvényszerűségüket.

Valamikor szónok nemzet hírében álltunk. Ma lámpával kell keresni olyan szónokot, akinek beszéde a zenei elemek szempontjából is kifogástalan.

A romlás okait a következőkben kereshetjük.

1. Idegen beolvadás. (Ld. Szekfű Gyula: A magyarság és a faji kérdés. Tört. polit. tanulmányok. Bpest, 1924.)

2. Az oktatás teljes hiánya. Végigjárhatjuk a tizenhat iskolát a nélkül, hogy valaha figyelmeztetnének a hibás kiejtésre s megmutatnák a jót. Sokan beszédhibával mennek végig az életen, holott fiatalkorukban könnyen leszoktak volna róla.

3. Ennek folytán a fórumot ellepik a rosszul beszélők. Tehetik, mert elhalványult az érzék, nincs kritika, nincs kötelező irodalmi kiejtés. A jól beszélők sokan félreálltak, nem kis részben a pár évtizede dühöngő kontrasztelekció miatt.

4. Idegen nyelvek térhódítása. Mindenki, aki kénytelen foglalkozásánál, vagy körülményeinél fogva idegen nyelveken olvasni és beszélni, naponta érzi, hogy ezzel nemcsak magyar nyelvérzékét, hanem kiejtését is veszélyezteti. — Míg az idegen beolvadók magukkal hozott, öröklött fonétikája okozza beszédük elütő színét, a magyar születésűek maguk alatt vágják a fát. Mennél gyakrabban és sikerebben állítjuk át beszélő szerveinket idegen nyelvre, annál több kárát vallja magyar kiejtésünk.

5. A rengeteg idegenből fordított zenés színmű, opera, operett, kabarédal. Az ezekben lépten-nyomon ott éktelenkedő hamis hangsúly, a nyelv természetes dallamával ellenkező dallamvezetés bizonyos idő alatt kikezdi a legjobb magyar nyelvérzékét is. Gutta cavat lapidem. A torz, képtelen hanglejtésű refrének, daltöredékek, eleinte tréfás iróniával idézve, belekerülnek a mindennapi beszédbe. Majd az ironikus mellékiz eltűnik s fülünk egy fokkal tompább lett a magyar hanglejtés és ritmus finomságaival szemben.

Mind e tényezők és még sok egyebek (szószék, színház, gramofon, rádió) eredménye az a semleges, ízetlen és színtelen magyar kiejtés, mely művelt középosztályunkat jellemzi. S még ez a jobbik eset, még örülhetünk, ha csak semleges, s nem érezni rajta valamely határozottan kifejezett idegen ízt.

Kimondhatni: művelt középosztályunkban a magyaros magyar beszéd a legnagyobb ritkaság. Mintha a műveltség ára az volna, hogy elveszítsük az élő beszéd magyar zamatát.

S akik alulról kerülnek a középosztályba, sietnek eltanulni ezt a szintelen, semleges, sőt hibás beszédet, mert azt hiszik ez a finom, ez az előkelő, s eldobják a magukkal hozott egészséges, gazdagabb színezésű kiejtést, mert parasztosnak vélik az új környezet hatása alatt.

Reménytelennek látszik a helyzet, de mégsem az.

Éppen Gombocz személye ragyogó példája, hogyan lehet 6—7 idegen nyelven nemcsak olvasni, hanem kifogástalan kiejtéssel beszélni és a mellett a magyar kiejtés minden finomságát sértetlenül megőrizni.

Ha azt mondaná valaki: erre csak ilyen rendkívüli nyelvtudós és fonétikus képes, azt felelem: igaz, de kisebb méretben megközelítheti minden magyar. A magyar ugyanis nemcsak tisztán beszél, élesen, petyhüdség nélkül artikulál, hanem jó füle is van a hangzó formák megfigyelésére. Bámulatos, mily pontosan megfigyelik és utánozzák pl. szomszédos falvak egymás eltérő nyelvjárását. Nem sok kellene hozzá, hogy ezt a meglévő képességet tudatossá fejlesszük. Csak eszméljünk rá: az élőbeszéd magyarságának védelme és fenntartása éppoly életkérdés, mint a szókincsé és mondatszerkezeté.

Mielőtt arra térnék, mi volna ennek a módja, lássunk röviden néhány tipikus hibát.

A kiejtés zenei oldalának vizsgálata újkeletű tudomány, messze van a teljességtől. De néhány sarkalatos alaptétele már tisztázva van s egy használható gyakorlati kézikönyvet már ma is lehetne szerkeszteni. Néhány fontos tüneményt már 1862-ben helyesen figyelt meg egy elfelejtett fonétikusunk: Regner Tivadar.

A magyar nyelv zenei követelményei elég nagyok. Külföldiek csak fejlett hallás és ritmusérzék segítségével közelíthetik meg. Rövid és hosszú hangzók közt éles különbséget teszünk. A mi nyelvünk az egyetlen e tájon, amelyben egy kis nyújtott ejtés azonnal megváltoztathatja a szó értelmét (*csikós-csíkos* stb.). A magyar fülben már maga a nyelv kifejleszt bizonyos fokú zeneérzéklet. Ha valakinek beszédébe csak kevésbé is belevegyül egy más nyelv zeneisége: a magyar észreveszi.

Lehet németesen, tótosan, oláhosan, rácosan, örményesen, cigányosan, zsidósan magyarul beszélni. Ha szórványosabban is, de elég tisztán megállapítható az olasz, francia, angol, holland anyanyelvűek magyar beszédmodja. Minden idegenajkú hozza a maga fonétikáját, s minél jobban eltér ez a magyartól, annál feltűnőbb a kiejtése. Ha csak nem igyekszik fonétikus tudatossággal a sajátos magyar szájállást és hangképzést a magáévá tenni. A magyar pedig hamarabb ér el jó kiejtést a tótban, olaszban, franciában, mint a németben és angolban.

Legsúlyosabban az artikuláció és ritmus elváltozásai kezdik ki a nyelv zenei rendszerét. A germán nyelvek artikulációja sokkal lazább, petyhüdtébb, mint a magyaré, olaszé és franciáé. Nekik szokatlan munkatöbblet a tiszta, erős magyar artikuláció. Ha pedig mi átvesszük az ő elnagyoltabb, futólagosabb hangképzésüket, azonnal megromlik kiejtésünk.

Elmulasztjuk az ajakgömbölyítést: o-ból a lesz (*nyalc árakar*). Ha nem nyitjuk ki a szánkat, hanem félig csukva tartjuk, mint az angol, valamennyi hangzónk színe elváltozik. Más-salhangzóink közül legfeltűnőbben az *r* romlik. (*Kéylek alás-san, boa = bor.*) Pedig az *r*-nek minden más ejtése disszonáns, elősdi elem a magyar hangrendszerben. Az előkelőnek vélt raccsolás már egymaga idegen ízt ad a beszédnek. De ritkán jár egyedül. Mintha az *r* egyik sarokköve volna kiejtésünknek. Ha meglazul, az egész épület inogni kezd.

Mindez leginkább a német és angol nyelv hatása. Az olasz-nak, franciának nincs ilyen romboló hatása, mert hangképzésük élességben és határozottságban közelebb áll a magyarhoz.

De különösen vészes hatású a germán nyelvek egy másik sajátsága. Náluk a súlyos és súlytalan szótagok közt sokkal nagyobb különbség van intenzitásban, mint nálunk. Grafikailag ilyenformán ábrázolhatjuk ezt a különbséget:

A súlyos szótagok sokkal erősebben kiemelkednek a súlytalanok közül, mint nálunk, a hangsúly pedig meg is nyújtja a szótagot. A súlytalanokat nemcsak gyorsabban, de hanyagab-bul, elmosódva ejtik. A helyes magyar beszédben a rövid szó-

tag a hangsúlyban is rövid marad, a súlytalan szótag pedig megtartja teljes intenzitását (Schallfülle), ha pedig hosszú volt, nem rövidül meg. (A nyugateurópai nyelvek között csak az angol ismer hangsúlyos rövid szótagot.)

Keményebb szemecske a magyar szótag, mint az angol: nem lehet úgy összenyomni. Ott vitás lehet, hogy egy szó hány tagú. (Jespersen: *Phonetik.*) Nálunk soha. Mi is rövidítünk: elisióval. De a kiugrott szótag máskor újra teljes értékében megjelenik: *mélt'sás — méltóságos, téns — tekintetes.*

Ez ellen sokat vét az újabb nemzedék. Tanulságos volt pl. a Nemzeti Színház jubiláris estjén Szacs vay Imre és Somogyváry Gyula rádióbeszélgetését hallani. A 84 éves Szacs vay ércből öntött szótagjai úgy gördültek egymásután, egyforma erővel, mint egy törhetetlen lánc szemei, Somogyváry már siettet, nagyolja, zsugorítja a súlytalan szótagokat, mintha nem volna türelme végigmondani őket, pedig ő még aránylag jól beszél. A szótagok egyenlő intenzitása egyik legfontosabb jelensége, sőt alaptörvénye a magyar beszédnek. Ezért ejti a magyarajkú a német beszédben az elmosódva ejtendő súlytalan szótagokat is teljes hangzatossággal, amin megint a németek mosolyognak.

Egy másik, a magyartól elütő tulajdonsága a német nyelvnek a gyakori hangrés-zár. (Még szóközépen is: *Er||innerung.*) Ezáltal a beszéd szaggatott, Morse-jelekhez hasonló lesz, ellenében a magyar huzamos, megszakítás nélküli vonalával. Német származásúak magyar beszédén erősen érezhető ez, még a második nemzedékben is.

A sietség, vagy szónoki hév jó beszélőből is kicsúsztat olykor egy-egy *kelemes, szelemes* féle alakot. A mai fiatalok beszédében egyre szaporodnak az ilyenek. A hosszú mássalhangzók rövidülése szintén nyugateurópai hatás: a nyugati nyelvek általában nem ismerik a geminációt. Egy pesti napilapban már húsz éve olvashattuk, hogy ideje volna nehézkes helyesírásunkat megreformálni. hisz mindnyájan egy *l*-lel ejtjük a *kelemes, szelemes*; miért írunk hát akkor két *l*-et? Az így ritmustalanított magyar beszéd úgy hangzik, mint a gyermekcipők tipegése. Egy kisebb körben (Gömör) már a népnyelvben is felütötte fejét. „A viszont*hal*ásra!” búcsúzott megint a minap a rádió. Bizony belehal a nyelv, ha ki nem hal ez a rút hiba.

Míg a hosszú mássalhangzókat rövidítik, a rövid, hangsúlyos magánhangzókat nyújtják. Ez a hiba is megdöbbentő mértékben terjed. A rövid és hosszú szótag időtartamának régebbi, kb. 1:3 aránya 1:2-re lágyul, sőt újabban már az 1:1-et is megközelíti. Vagy úgy, hogy a magánhangzó megnyúlik: *virág, beszél, köszönöm* helyett lesz *virág, bészél, kőszönöm*. Néha a nyelvérzék még tiltakozik a magánhangzónyújtás ellen s a rá következő mássalhangzó kettőzésével tesz eleget az idegen, hangsúlyfokozó és nyújtó ösztönnek. Különösen emfatikus kiemelés esetén: „*Ez még a pogány korból való!*” „*Nem tudom fokozni!*” Pedig a magyarban a kivételesen erős hangsúly inkább még rövidíti a rövid hangzót. Gondoljunk a leggyakrabban kiejtett magyar szavak egyikére: *számár!* Minél erősebb a hangsúly, annál nagyobb a különbség a két szótag hossza között. 1:3-ról 1:4, sőt 1:6-ra is nőhet. Talán megnyúlik a kezdő sz, de nem a vokális. A hangsúlyos rövid szótag nyújtása, a hangsúlyos szótagok intenzitásának növelése — amint ezt egyre gyakrabban halljuk különösen a nyelveket tanuló műveltebb ifjúság közt — pusztító betegséget jelent nyelvünk ritmusrendszerében. Ha idejekorán meg nem állítjuk ezt a folyamatot, teljesen összezavarja nyelvünk ritmusát és a magyar verselés létalapját kezdi ki.

Se nem rövid, se nem hosszú,
ez az igaz magyar beszéd,

hallhatjuk majd egyszer. Szerencsére, ha minden jó magyar felcsap nyelvmesternek, még mindig tíz jut egy rosszul beszélőre. De hogy itt valamit tenni kell, az bizonyos.

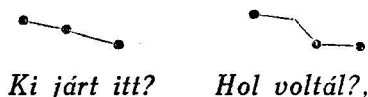
A ritmus elleni vétségek után röviden említsük meg a hangszín elváltozását, ami talán kevésbé veszélyes ezideig.

Egy világáramlat az utóbbi évtizedekben az ember minden hallható megnyilatkozását az éles és orrhangú színezet irányában tolta el. Ennek tünetei: a kupléénekesek orrhangja, a jazz, az egyre rikítóbb hangszerelés Strauss Richardtól Stravinskyig. Nem francia eredetű (sőt a francia ízlés jóideig tiltakozott is ellene), inkább amerikai. Nálunk eddig még kevés kárt tett: a lány és mélycsengésű magyar beszédben oly feltűnő, hogy azonnal nyegleségnek érezzük. Egyelőre igen vékony rétegnél

található. De lehet, hogy terjedni fog, főleg, ha bizonyos fog-hegyről való beszéddel párosul, amit sokan könnyen az előkelőség jelének gondolhatnak. Ugyanis rendszeren együttjár a fentemlített elmosódó, petyhüdt artikulációval.

Utoljára a hangmagasság változásait, a voltaképpeni dallamot említsük. Erről épp Gombocz Zoltán foglalta össze húsz éve egy kis cikkben, amit akkor lehetett.* Azóta Tolnai és Csüry vizsgálta behatóbban a hanglejtést. A kérdőmondat hanglejtését Gombocz cikke már lényegében megállapította. (Urania VIII. 129.)

1. Ha kérdőszóval kezdjük:

2. Ha nem:

A franciában a kérdő, csodálkozó, kétkedő, ellentmondó mondat végig felfelé lejt. „Magyar fülnek az ilyen kérdésmód idegenszerű, pedig a budapesti iskolákban elég gyakran hallani”, jegyzi meg Gombocz 1907-ben. Azóta a végig felmenő kérdés mellett egy másik hibás dallamot figyelhetünk meg:

Benn voltál a hangversenyben? Elhoztad a kis lámpát?,

leesik a hang, de korán: 2–3 szótag van mélyen, egyetlen utolsó helyett.

* Hadd idézzük Regner ma is érvényes szavait (Ak. Értesítő 1862. 446.): „A beszéd dallama minden nyelvben annál észrevehetőbb, minél műveletlenebb a beszélő, sőt a nemzetbeliek közül csak a művelt veszi észre, de nem magánál, csak a műveletlennél, minél fogva azt műveletlen szokásnak tartván nem szokta megvizsgálni, hogy micsoda benne a nemzeti.”

Csüry Bálint megállapította az egy- és kétszótagú kérdés hanglejtéseit a szamosháti nyelvjárásban. Úgy látszik, ezek a köznyelvben is érvényesek.

A dallamról még csak egyet. Jespersen említi, hogy a vad népek beszéde nagy, féktelen hangközváltozásokkal él, de a civilizáció letompított minden heves kifejező mozgást, így a hanglejtést is, és apró, finom árnyalatokkal él, melyeket a nyelven kívülálló unalmas egyhangúságnak érez.

Nos, a mi beszédünk ilyen egyhangú hatást tesz a nyugati kultúrnépekre, mert az ő hanglejtésük a mienknél mind élénkebb és nagyobb terjedelmet fut be. Most az a sajátságos helyzet, hogy a nyugati népek hatása alatt kezd élénkülni a mi hanglejtésünk. Ez tán nem olyan veszedelem. De ha kikezdi a lejtés hagyományos, mélyen gyökerező irányvonalait: az ellen minden erővel küzdenünk kell.

Vannak defetista nézetek, melyek szélmalomharcnak tartanak minden ilyen védekező kísérletet. De vajjon a nyugati népek fejlett beszédkultúrája magától jött létre s nem századok tudatos munkájának eredménye?

Pár éve, mikor még francia apácák tanítottak a sashegyi Notre Dame de Sion-ban, egy barátom lelkendezve újságolta, micsoda tanítás folyik ott. Egy nap azzal támadtak a kislányára: Te ma valakivel beszéltél, akinek rossz a francia kiejtése!

Mikor lesz nekünk olyan iskolánk, ahol a tanár észreveszi, hogy a diák valakivel beszélt, akinek nem jó a magyar kiejtése! És mégis mindent el kell követnünk, hogy legyen olyan iskolánk.

Itt kell utalnom röviden a kiejtésnek és romlásának lélektani alapjaira. A nyugati népeknél a saját nyelvük tökéletes, biztos tudása a kultúra elemi követelménye. (Nálunk, tudjuk, nem az.) Hozzájárul bizonyos felelősségérzet: a beszéd szinte a nemzetért való testi kiállás egy formája. A nagy nemzeteknél rendszeresen kinevelt nemzeti öntudat teljessége beszédük magátóléltető biztonságában is megnyilvánul. Hol romlik a kiejtés? Ahol fogyatékos a nemzeti öntudat és a velejáró felelősségérzet. Ahol a nyelv tudása nem tartozik a legmagasabb kultúrideálok közé. Ahol az idegen nyelvek tudása fontosabb, mint a nemzeti nyelv. Ilyenkor a nemzeti nyelv

kiejtésében egyrészt zavarólag hat a túlságosan gyakorolt idegen nyelvek kiejtése, másrészt bizonyos lelki tunyaság, közömbösség lép fel a saját nyelvvel szemben, ennek következménye a beszélő szervek ellazulása, kényelmeskedése, hibás „ráigazítása”: a rossz kiejtés.

Természetes, hogy e lélektani okok megszüntetése elsőrendű köznevelési feladat. De a mellett állandóan művelnünk kell az élőbeszédet szakszerű (technikai) alapon is. Kiejtésünk minden részlete nincs még tudományos pontossággal felderítve. De eleget tudunk arra, hogy a lábrakapott zavarban valami rendet teremtsünk. Egy kiejtésbeli normában való megállapodás nem vág elébe a további tudományos kutatásnak. A gyakorlati élet számára viszont kell a norma. Pusztá gúnyolódással, a rossz beszéd kipécézésével nincs elintézve a dolog. Sokan szívesen megtanulnák a jót, ha volna kitől. Ha meg lehetett egyezni az irodalmi nyelvben, meg lehet a kiejtésben is. Ha nálunk tizszer, húszszor nagyobb népek meg tudták e kérdést oldani, majd csak meg tudjuk mi is. Könnyebb munka lesz, mint volt a „Deutsche Bühnensprache” megalkotása.**

Kedves Barátaim! A következő határozati javaslatot terjesztem tehát a Szövetség közgyűlése elé:

1. Kérjük fel a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy adja ki sürgősen a Magyar Kiejtés Szótárát, a fő szabályok rövid összefoglalásával, a fő hibák megjelölésével. Kérjük fel a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságát, hogy foglalkozzék rendszeresen az írásban nem látható, csak füllel hallható magyartalanságok vizsgálatával és javításával is.

2. Kérjük fel a Magyar Tudományos Akadémiát, hívjon össze egy vegyes bizottságot, amely majd a szótár alapján véglegesen kidolgozza az irodalmi kiejtés normáját, a kétes esetek lehető kiküszöbölésével, a tudományos, gyakorlati és művészi szempontok összeegyeztetésével. A bizottságban minden fórum képviselve legyen, amelynek az élő beszédhez valami köze van; az így megállapított kiejtés legyen kötelező az iskolától a színházig, a rádiótól a templomig mindenütt, ahol magyar beszéd hangzik.

** L. Th. Siebs: Deutsche Bühnensprache, Leipzig, 1930¹⁵. — Ugyanaz a szerző: Wörterbuch der Rundfunkaussprache.

3. Tegyük lépéseket, hogy minden rendű oktatóink kiképzésében a helyes magyar kiejtés az eddigénél nagyobb figyelemben részesüljön. Ne kaphasson tanításra jogosító oklevelet az, akinek magyar beszéde nem kifogástalan. Nevezetesen:

a) Keressük meg a Magy. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Urat, hogy az ügyet fontosságához mérten karolja fel. A közoktatás irányítójának első kötelessége gondoskodni arról, hogy legyenek fölös számmal olyanok, akiktől a helyes magyar kiejtést meg lehet tanulni, továbbá, hogy minden tanintézetben elegendő idő is jusson a tiszta magyar beszéd ápolására.

b) Keressük meg a Magy. Kir. Honvédelmi Miniszter Urat, kérve, hogy a fennhatósága alá tartozó katonai nevelőintézetekben a magyar nyelv és kiejtés oktatását menél eredményesebbé tegye.

c) Keressük meg egyetemeinket, kérve őket, hogy — amint ezt a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem már megkezdte — fonétikailag iskolázott szakembereket bízzanak meg az egész egyetemi ifjúság beszédkultúrájának ápolásával. Tartsanak gyakorlati tanfolyamokat a szép beszéd fejlesztésére, a beszédhibák, rossz szokások leküzdésére. Ügyvédi oklevélre pályázni csak ilyen beszédművészeti tanfolyam sikeres elvégzése után lehessen.

d) Keressük meg a Tanárképző Intézeteket, hogy kötelező alapos beszédművészeti tanfolyamokat tartsanak a tanárjelöltek számára. A Br. Eötvös József Collegium Igazgatóságát kérjük fel, hogy ezt intézetén belül, saját hatáskörében valósítsa meg.

e) Keressük meg az Egyetemeiket, hogy tűzzenek ki évenként pályadíjakat a legjobb kiejtésű hallgatók jutalmazására. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Gombocz Zoltán emlékének áldoznék, ha ezt a díjat róla nevezné el.

4. Keressük meg a Papnevelő Intézeteket azzal a kéréssel, hogy az egyházi szónoklat tanításában az eddigi gyakorlatnál nyomatékosabban fordítsanak figyelmet a szép magyar beszédre.

5. Keressük meg a Rádió igazgatóságát, kérve, hogy a mikrofon elé kerülő előadók, felolvasók elbírálásánál a kiejtés

szempontját fokozottabban érvényesítse. Tartasson a kitűnően bevált nyelvhelyességi előadások mellett külön kiejtés-helyességi, hibákra figyelmeztető előadásokat is, arra alkalmas szakemberek bevonásával.

6. Keressük meg Pintér Jenő tankerületi főigazgató urat, azzal a kéréssel, hogy 1937. februárban kiadott körlevelét, melyben a nyelvhelyesség ápolására hívta fel az iskolákat, egészítse ki a fonétikusan kifogástalan kiejtés érdekében. Szülői értekezleteken kellene a szülőknek megmagyarázni, hogy ha a gyermeket már 3—4 éves korában idegen nyelvre kényszerítik: soha helyesen magyarul beszélni nem fog. Meg lehet tanulni idegen nyelveket, még pedig tökéletesen, ha 10 éves koron túl fogunk is hozzá.

Kedves Barátaim! Szíves figyelmeteket megköszönve, arra kérek, ne engedjétek, hogy ez a kérdés lekerüljön a napirendről, míg megoldásra nem jut. Hozzatok elő mindent, ami a dolog gyakorlati megvalósulását előbbreviheti. Úgy gondolom, korán elköltözött mesterünk és barátunk emlékét szebben nem öröközhetjük meg, mint ha az ő eszméiből és útmutatásaiból kiindulva, ápoljuk és fejlesztjük azt a nyelvet, amely mindnyájunk létének értelme, s amelynek ő élete egész munkásságát szentelte.

